

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

ст. н. с. д-р БОЖИДАР ДИМИТРОВ

ст. н. с. д-р ГЕОРГИ КИТОВ

н. с. д-р НИКОЛАЙ МАРКОВ

ЕЛКА ДОЧЕВА

н. с. МАРИЯ ЙОСИФОВА (секретар)

НАЦИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ
МУЗЕЙ

**Известия
на Националния
исторически
музей**

**том
XI**

**ДОКЛАДИ ОТ НАУЧНАТА СЕСИЯ,
ПРОВЕДЕНА НА 10.XII.1991 Г.
В ПАМЕТ НА
Н. С. Д-Р СТЕФАН ДАМЯНОВ**

София
2000

d'une sépulture non-thrace. Celui-ci ressort nettement sur le fond des sépultures masculines royales avec inhumation. Le rituel ne peut être pris en considération que s'il est projeté sur le contexte culturel et historique: la diffusion de la coutume de l'incinération vers le VII-ème s. av. J. Ch. en Thrace et son adoption progressive au cours des siècles suivants.

4. Les données onomastiques. Au sujet des noms des rois thraces plusieurs hypothèses et opinions linguistiques ont été émises. La fréquence de leur structures bipartite et la partie -docos/-tokos (qui se prête à la *Lautverschiebung*), sont parmi les arguments permettant de les rattacher aux

noms thraces d'origine indo-iranienne. Les plus anciens témoignages de tels noms nous sont connus justement pour les noms des fils et des petits-fils de Thérès – Sparadocus, Sadocus, Médocus, Amadocus; on devrait y ajouter un autre membre éventuel de la maison dynastique odryse – Scythodocus; son nom est gravé sur une bague découverte dans "Kukova mogila". C'est la concentration inhabituelle des noms que nous connaissons parmi les membres de la maison dynastique odryse qui est mon dernier argument pour affirmer que la femme, enterrée dans le tumulus de "Muchovitz" fut une princesse perse et une des épouses de Thérès.

NOTES

¹ Cf. *Venedikov, Iv.*, La campagne de Darius contre les Scythes à travers la Thrace. - *Studia Balkanica*, 1, 1970, p. 25-32.

² Cf. *Castritius, H.* Die Okkupation Thrakiens durch die Perser und der Sturz des athenischen Tyrannen Hippias - *Chiron*, 2, 1972, p. 10 sqq.

³ Cf. *Tatcheva, M.* Eine Bestattung in Thrakien - Methodenaspekte und Synthesis einer kulturgeschichtlichen Untersuchung. - *Heinrich Schliemann*. Berlin, 1992, p.273-281.

⁴Après 1992 lorsque ce titre était présenté, j'ai publié une version plus détaillée du texte ci-dessous dans: *Тачева, М.* Надгробните могили при Дунавлия в Пловдивско - роден некропол на одриската династия на Терес (Les tumulus situés aux environs de Duvanlii dans la région de Plovdiv - nécropole familiale de la dynastie odryse de Thérès). - Първи международен симпозиум "Надгробни могили в ЮИ Европа", Казанлък, 1993 г. В. Търново, 1994, p. 144-148.

ТРАКИЯ И ПЕРСИЯ В КРАЯ НА VI – НАЧ. НА V В. ПР. ХР.

Маргарита Тачева

(Резюме)

В текста са интерпретирани по новому данните на Херодот за похода на цар Дарий през 514/513 г. пр. Хр. през Тракия, както и за обсега на завоеванията на военачалниците му Мегабаз и Мардоний. Анализът доведе до становището на автора, че данните на Херодот доказват косвено решението на одриския владетел Терес(?) да не влиза в сражение с Дариевата армия както в ядрото на одриските земи по долината на р. Артескос, така и в подвластните му земи на Тракия Понтика. Данните не потвърждават предположението за персийска сатрапия в тракийските земи поне до 492 г. пр. Хр. Отношенията на одриския владетел с цар Дарий могат да се определят хипотетично по-скоро като приятелски, за което свидетелстват археологическите данни.

НАДГРОБНИ МОГИЛИ – НЯКОИ ПРОБЛЕМИ НА СТАРОГРЪЦКАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ

Майя Василева

Напредъкът в проучванията на тракийските могили в последните десетилетия поставя остро проблема за понятийния апарат и за единната терминология в езика на археологическите изследвания. Многообразието в тракийските култово-обрядни практики, въпреки проследяването на някои общи тенденции, довежда до противоречиви определения на откритите съоръжения¹. Различно е тълкуването и обозначението на самите могили, за които все по-често се предлага определението "надгробни" да отпадне². Въпреки това връзката на голяма част от тези наметници с погребалната и с поменалната обрядност е несъмнена.

В този смисъл предлаганият кратък преглед на старогръцката терминология, свързана с гроба и с погребението, може да се окаже полезен. Пред нашите съвременни понятия и пред опитите ни да използваме древни думи, термините на античните автори имат преимущество да са синхронни на описваната действителност. От друга страна, елинският понятийен апарат, приложен към чужди, "варварски" наметници, може само косвено да отрази техния характер и същност. Но нюансите в него биха могли да открият някои разлики в погребалните

практики и в представите на елините и на другите народи.

Най-често употребяваната дума за "гроб" от елинските автори е *τάφος*, производна от глагола *θάπτω* – "заравям, закопавам"³. У Омир думата означава погребалните обреди и тяхното изпълнение⁴. Ахил подарява златна чаша на Нестор като почетна награда в игрите край гроба на Патрокъл, за да я има за спомен от Патрокловия *τάφος*⁵, т. е. от състезанията и от другите действия, с които е почетен ахейският герой. У трагиките и в йонийско-атическата проза думата започва да означава "гроб"⁶. Херодот нарича *τάφος* гробницата на вавилонската царица Нитокрида, която Дарий отворил⁷, гробовете на кимерийските царе и бащините гробове на скитите⁸, гроба на Хеле край Хелеспонта⁹. Описвайки обичая на траките, живеещи над крестоните, да заколват на гроба любимата жена на покойния, Херодот отново използва *τάφος*¹⁰. Прави впечатление, че дори когато на гроба има олтар, почита се герой или мястото е обозначено като свещено, отново е употребена тази относително неутрална дума¹¹.

Другата производна на *θάπτω* дума *ταφῆ* в мн. ч. означава начина на погребване, погребалните обреди, т. е. погреб-

нието¹². Тя е използвана от "бащата на историята" при описанието на вавилонските, египетските и тракийските погребални обреди¹³. В ед. ч. думата е придобила значението на "гробница"¹⁴.

Думата στήμα е част от голямо смислово гнездо, от където произхожда и модерното слово семантика, а първото ѝ и основно значение е "знак, белег"¹⁵. Знаците, по които Пенелопа познава своя съпруг, са στήμα¹⁶. Карите измислили знаците (емблемите) върху щитовете¹⁷. Думата се използва и за знак, изпратен от боговете, поличба, по бележи и целите в състезания, провеждани след погребението¹⁸. В употребата на στήμα може да се открие определен ритуален контекст, свързан с намесата на боговете, но и със смъртта, и с погребалните обреди. Вероятно в такъв смисъл трябва да се тълкува жребият на Аякс за двубоя с Хектор¹⁹ – като знак на смъртта. Значението на един от глаголите от това семантично гнездо – στήμινο, е "предсказвам", и то на сън, чрез сън²⁰. В такъв план στήμα като белег, по който се открива гробът, означава надгробна могила, надгробен паметник, а и самия гроб. След като убива Долоп, Одисей затрупва доснехите му с клонак и им поставя белег²¹. Στήμα са могилите, издигнати в чест на Патрокл и на Хектор²², могилата на Мирина край Троя²³, гробът на Аякс, синат на Крез²⁴, на хиперборейските девойки на о-в Делос²⁵, както и могилите на скитските царе²⁶. С тази дума Херодот назовава могилата на лидийския цар Алиат, поразил го с размерите си²⁷. Описанието ѝ съвпада с археологическите открития в една от могилите край Сарди, включително до внушителната кренида, спомената от древния автор²⁸. Преди натрупването на могилата на Патрокл, ахейците очертават кръг и поставят основите около кладата²⁹. Археологическите проучвания на тракийските и на фригийските могили разкриват следи от първоначално поставяне на "основи" на могилата (изрязаните блокове пръст с чимовите в Жаба

могила край Стрелча), както и предварително очертаване на периметъра ѝ³⁰.

Така, в сравнение с τάφος, στήμα е смислово по-патоварената, маркираната дума, която може да се свърже с надгробна могила.

Дума, която също се отнася до надгробна могила, е и τῶμβος³¹. С нея е означено надгробнието на Патрокл и гробът на сина на Крез³². Терминът става универсален за гроб, а смисловата разлика с τάφος е, че означава не изкопаното, а натрупаното. Подобно противопоставяне може да се наблюдава и при βῆμας и βεβήρος, думи, които в по-късната си употреба придобиват значението "гроб, гробница"³³.

Пасиването на могила се отбелязва с χῶμα. Основното ѝ значение е "земел пасиш, дига, вал, укрепление"³⁴ и обикновено присъства в съчетание с τάφος или със στήμα, за да се укаже, че пасищът е надгробен. По този начин Херодот описва могилите на богатите траки (всъщност – εὐδαίμονες, т. е. инициираните в орфическите мистерии), около които се провеждат състезания, могилите на скитските царе и тази на Алиат³⁵. Напоследък Ал. Фол аргументира идеята, че именно χῶμα в значението си на "защита", е думата, която е най-близко до култовия, ритуалния и доктриналния смисъл на тракийските могили. Тракийско съответствие на гръцкия термин би могло да се открие в глосатиме "зилмос", която отвежда към теонима Зилмоксис и изопачената му форма Зилмисус – планинското светилище на тракийския Дионис у Александър Полихистор³⁶. Тракийската (а и "варварската" – скитска и лидийска) χῶμα е многофункционален култов комплекс, чиито значения се четат на различни ритуални и доктринални нива. Тя може да включва и гръцкия смисъл на кенотаф, хероон, мавзолей, надгробие³⁷.

Гробът на хиперборейските девойки Арге и Ошпа на о-в Делос е обозначен от Херодот с ἄθηκη, производна от глагола τίθημι³⁸. Значението ѝ обхваща "кутия, сандък, гроб, надгробна могила, ковчег, гробница, ножница, погребение и надгρο-

бен камък”³⁹. Тук вероятно може да се отдели смисловият нюанс на поставяне в затворено свещено пространство. Гробниците на свещените животни в Египет са θήκη, както и гробовете в самите пирамиди⁴⁰. Думата присъствува и при описанието на чужди за елините погребални обичаи⁴¹.

За каменните купове, грамадите, струпани от Дарий край р. Артекс, е използвана думата κολωνός⁴². Напоследък се предлага тълкуването им като празни могили⁴³. Твърдението не е лишено от основания като се знае, че по същия начин Омир означава хълма, на който е гробът на Мирина⁴⁴ и че ритуалните действия, извършвани от персите, обикновено маркират повторно свещени за местното население обекти. В останалите случаи κολωνός е хълм, възвишение, на което е разположен град или, според думите на Хезихий, просто “високо място”. Индоевропейските паралели и стимологията на думата насочват към глагола “издигам” и към смисъла на “планина”⁴⁵. Възможно е този лингвистичен экскурс да подкрепи интерпретацията на тракийските могили като образ на планинската хипостаза на Великата богиня-майка⁴⁶, както и да насочи към съответствие в археологическата картина.

Предлаганият кратък преглед на старогръцката погребално-обрядна терминология отново показва, че в много отношения погледът на страничния наблюдател към тракийската действителност е неадекватен. Херодот например не отбелязва на езиково равнище могилите като характерна особеност на тракийската култура. Дори когато описва особени погребални обреди, които са му направили впечатление и са характерни само за някои от тракийските племена, “банцата на историята” използва думата τάφος. Откроя-

ването на могилите обаче е видно за Скития и Мала Азия (главно Лидия). Археологическите проучвания навярно ще оправдаят донякъде античните автори, поради размерите и богатството на малоазиатските паметници.

От друга страна, прави впечатление по-широкият кръг от думи, използвани за гробните съоръжения в Египет, Скития и Лидия. Скитското погребение е означено от Херодот с ταφή, σήμα, χθμα, θήκη, а египетското – с τάφή, τάφος, σήμα, θήκη. Очевидно разнообразните и чужди на елинското мислене погребални практики и съоръжения не могат да бъдат наречени просто τάφος. Всичко това е валидно в по-малка степен за тракийските могили.

Разгледаните примери биха могли да имат и друга, чисто теоретична стойност. Вижда се, че за елините, а и за древните народи въобще, от особено значение е маркирането на сакралното място, каквото е всеки гроб, независимо дали е извършена кремация или трупополагане. Честата употреба на причастни форми, на отглаголни съществителни навежда на мисълта, че за древните по-съществено то е действието, т. е. ритуалът. Обозначаването на действията, свързани с погребването: вкопаване, натрупване, поставяне в затворено (често изкуствено създадено) пространство, довежда до набора от термини за гроб. Другото важно наблюдение е, че повечето думи означават както гроб, така и погребалната церемония. Погледнат с очите на древния човек, съвременният пуристичен стремеж, необходим за емпиричните цели на науката, да се говори стриктно за гроб при проучването на различни съоръжения и за погребение, когато става дума за ритуалите, би изглеждал странен.

- ¹ За разнообразните съоръжения и по някои терминологични въпроси у: *Г. Кумов*. Тракийските могили. - В: *Thracia* 10, 1993, с. 39-80; *Р. Георгиева*. Обредни ями в Тракия (края на II- I хил. пр. н. е.). Археология, 1991, N 1, 1-11.
- ² *Кумов, Г.* Цит. съч., с. 40.
- ³ *Chantraine, P.* Dictionnaire étimologique de la langue grecque. Paris, 1968, p. 423.
- ⁴ *Liddle, H. G., R. Scott.* A Greek-English Lexicon. Oxford, 1968, p. 1761.
- ⁵ *Hom.* II, XXIII, 619.
- ⁶ *Chantraine, P.* Op. cit., p. 423; *H. G. Liddle, R. Scott.* Op. cit., p. 1761.
- ⁷ *Hdt.* 1, 187.
- ⁸ *Hdt.* 4, 11; 127.
- ⁹ *Hdt.* 7, 58.
- ¹⁰ *Hdt.* 5, 5.
- ¹¹ *Hdt.* 5, 47; 9, 116.
- ¹² *P. Chantraine.* Op. cit., p. 423; *Hdt.* 1, 24; 112; 198.
- ¹³ *Hdt.* 1, 198; 2, 85; 5, 8.
- ¹⁴ *J. E. Powell.* A lexicon to Herodotus. Hildesheim, 1960, s.v. τάρχη; *Hdt.* 3, 10; 16; 4, 71; 5, 63.
- ¹⁵ В чисто лингвистичен план по-подробно вж. у: *Z. Telegdi.* Zur Bedeutungsentwicklung von SHMA, SEMEION und SHMAINEIN. - Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae 25, 1977, 377-382.
- ¹⁶ *Hom.* Od. XIX, p. 250.
- ¹⁷ *Hdt.* 1, 171.
- ¹⁸ *Liddle, H. N., R. Scott.* Op. cit., p. 1592; *P. Chantraine.* Op. cit., p. 998. *Hom.* II, XXIII, 326; 843; Od. VIII, 192.
- ¹⁹ *Hom.* II, VII, 185-189.
- ²⁰ *Powell, J. E.* Op. cit., s. v.; *Hdt.* 1, 78; 108; 4, 172.
- ²¹ *Hom.* Od. X, 466.
- ²² *Hom.* II, XXIII, 45; 255-257; XXIV, 799; 801.
- ²³ *Hom.* II, II, 814.
- ²⁴ *Hdt.* 1, 45.
- ²⁵ *Hdt.* 4, 34.
- ²⁶ *Hdt.* 4, 72.
- ²⁷ *Hdt.* 1, 93.
- ²⁸ Могилата обаче вероятно е на Гигес, защото по крепидата личи монограм, разчетен като GUGU; *G. M. A. Hanfmann.* Sardis from Prehistoric to Roman Times. Cambridge, Massachusetts, London, 1983, p. 54, 57.
- ²⁹ *Hom.* II, XIII, 255.
- ³⁰ *Кумов, Г.* Цит. съч., с. 56; *R. S. Young.* Three Great Early Tumuli. Pennsylvania, 1981, p. 84.
- ³¹ *Liddle, H. G., R. Scott.* Op. cit., p. 1834; *P. Chantraine.* Op. cit., p. 1144.
- ³² *Hom.* II, XXIII, 245; *Hdt.* 1, 45.
- ³³ *Liddle, H. G., R. Scott.* Op. cit. p. 320, 334; *P. Chantraine.* Op. cit., p. 183, 203.
- ³⁴ *Liddle, H. G., R. Scott.* Op. cit., p. 2014.
- ³⁵ *Hdt.* 5, 8; 4, 71; 1, 93.
- ³⁶ *Fol. A.* The hōma - В: Първи международен симпозиум "Севтополис". Надгробните могили в Югоизточна Европа". Казанлък, 4-8 юни 1993. Велико Търново, 1994, 15-17.
- ³⁷ *Фол, А.* Политика и култура в древна Тракия. С., 1990, 170-171.
- ³⁸ *Hdt.* 4, 35.
- ³⁹ *Liddle, H. G., R. Scott.* Op. cit., p. 797; *P. Chantraine.* Op. cit., p. 434.
- ⁴⁰ *Hdt.* 2, 24; 42; 67; 148; 169.

⁴¹ *Hdt.* 2, 136; 4, 71; *Xen. Cyr.* 7, 3, 5.

⁴² *Hdt.* 4, 92.

⁴³ *Теодосиев, Н.* Хиерон орос. - *Култура*, 1990, № 6, 67-68.

⁴⁴ *Hom.* II, II, 811; *H. Ebeling.* *Lexicon Homericum.* Lipsae, 1885, p. 850 обяснява думата с τύμβον σήμα.

⁴⁵ *Chantraine, P.* *Op. cit.*, p. 559.

⁴⁶ *Фол, А.* Цит. съч., с. 21, 171; *Н. Теодосиев.* Цит. съч. *Passim.*

THE TUMULI. PROBLEMS OF THE OLD-GREEK TERMINOLOGY

Maya Vassileva

(Summary)

The variety of burial and grave constructions recently discovered in Thracian tumuli badly needs a unified terminology in the language of the archeological studies. Bearing in mind the problems of Thracian studies, the present concise review of the Old-Greek terms related to the grave and the burial can offer an indirect corrective of the modern definitions. The language of the ancient authors is synchronous with the described reality but, in the case we are concerned with, the terms are applied to alien monuments and rites.

In the present work the context of the use of the following words is briefly considered: ταφος, ταφη, σημα, χωμα, θηκη and κολωνος. The examples show that the words often signify both the grave and the burial rites. Evidently the action, the ritual was of prime significance for the ancient. The burial practices and constructions in Egypt, Scythia and Anatolia, strange to Hellenic thought, require a wider range of words for their description.